

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

ЧИТАННЯ НОТ З ЛИСТА НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРТЕПІАНО

Методичні рекомендації
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних
закладів культури і мистецтв

ЧИТАННЯ НОТ З ЛИСТА НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРТЕПІАНО

Методичні рекомендації
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

2005

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру
навчальних закладів культури і мистецтв України

ЧИТАННЯ НОТ З ЛИСТА НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРТЕПІАНО

Методичні рекомендації для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації, – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 12 с.

Укладач: **О. С. Кочелаба** – старший викладач вищої категорії
Тульчинського училища культури

Рецензенти: **Г. Д. Квасничка** – викладач вищої категорії Львівсько-
го державного училища культури і мистецтв
Л. Даценко – голова циклової комісії фортепіано Жито-
мирського училища культури і мистецтв ім. І. Огієнка

Відповідальний
за випуск **Т. Ф. Стронько**

Редактор **Є. Д. Колесник**

Підписано до друку 02.12.05 р. Гарнітура Times
Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,75. Наклад 100 прим.

Видавництво «Нова Книга» м. Вінниця, вул. Стеценка, 46/85
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК №103 від 30.06.2000 р.
Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
E-mail: newbook1@vinnitsa.com
www.novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр
навчальних закладів культури
і мистецтв України, 2005

План

I. Читання нот з листа – важливий засіб музичного розвитку.

II. Сутність процесу читання нот з листа.

1. Видатні педагоги-піаністи про необхідність читання з листа.

2. Активна роль читання нот з листа в процесі становлення та роз-
витку музичної свідомості.

3. Основні дидактичні принципи розвиваючого навчання в процесі
читання нот з листа:

– збільшення обсягу використовуваного в навчанні музичного
матеріалу;

– прискорення темпів його проходження.

4. Головні умови, що забезпечують правильний процес читання му-
зики з листа:

– уявне випередження читаючим того, що безпосередньо вико-
нується на даний час;

– невідривність погляду від нотного тексту;

– уявний перегляд та ознайомлення з новим музичним матеріалом.

III. Читання музики з листа – основа виховання художнього смаку
учнів, розвитку музичальності, виконавських здібностей.

Учить чтению нотного текста – значит прежде всего всесторонне развивать ученика как музыканта.

М. Э. Фейгин.

Основним творчим навиком, що має вирішальне значення в гармонічному музичному розвитку учнів всіх спеціалізацій, є читання нот з листа. Саме тому розвитку навичок читання з листа в класі фортепіано в училищах культури слід приділяти серйозну увагу з самих перших занять.

Практичне значення умінь та навичок читання нот з листа як важливого засобу музичного розвитку підкреслюється в усіх програмно-методичних матеріалах, у висловленнях педагогів та в науково-методичних працях. Викладачі запроваджують читання з листа в процес навчання гри на фортепіано, шукають відповідні форми цієї роботи, намагаються знайти більш ефективні методичні прийоми, встановити місце і норми читання з листа на заняттях, оцінити роботу.

З необхідністю читання з листа, як важливою складовою повноцінного розвитку учня, музична педагогіка була ознайомлена з давніх часів. Висловлювання на цю тему можна зустріти ще в трактатах Ф. Е. Баха, Х. Шубарта та інших видатних педагогів-музикантів XVII–XVIII століть. В “Правилах” А. Гензельта необхідність вправлятися в читанні нот з листа з першого на них погляду – *a prima vista* – спеціально підкреслювалась.

До другої половини XIX століття вимоги до читання нот з листа мають місце в програмній документації майже всіх музичних закладів як в Росії так і за кордоном. Можливо не завжди до цих вимог ставились з достатньою серйозністю, однак в тих навчальних закладах, якими керували досвідчені висококваліфіковані фахівці, читанню музики дійсно приділялась повсякденна увага. Так, в Московській консерваторії вимоги були дуже серйозні. Сам М. Г. Рубінштейн примушував своїх учнів акомпанувати з листа концерти. Є свідчення, що на подібній основі будувались заняття в класі М. С. Зверева, В. І. Сафонова, в більш пізній час – Ф. М. Blumenфельда, Л. В. Ніколаєва, Г. Г. Нейгауза. Вони визнавали, що читання з листа повинно бути певною частиною щоденного “раціону” занять учня-музиканта. Видатний майстер французької піаністичної школи А. Корто в “Советах молодым преподава-

телям” також казав: “Распределять работу (ежедневную) каждого ученика по таблице используемого времени...: упражнения, этюды, пьеса, чтение с листа.”

На необхідності формування у дітей навички читати з листа з перших кроків навчання наголошує відомий угорський діяч музичної культури, викладач і методист в царині навчання гри на фортепіано Йозеф Гат. В своїй праці “Техніка фортепіанної гри”, яка є підсумком двадцятирічної творчої праці, він вказує, що читання нот, як завдання початкового етапу навчання, повинно бути таким, щоб розбір двоголосних п’єс не завдавав труднощів навіть на самому початку навчання гри на інструменті. Він пише, що учні повинні багато читати з листа зовсім незнайомий матеріал також і для того, щоб утворити зв’язок зорових і механічних моментів. Завжди потрібно шукати шляхи гармонічного розвитку як у музичному, так і в технічному відношенні, і саме в цьому запорука справжнього музичного розвитку, – пише Гат.

В чому ж конкретно полягає корисність читання з листа? В силу яких обставин воно стимулює загальномузичний розвиток учня?

Читання з листа спирається, в першу чергу, на виконавські вміння та навички. Особливості ж читання з листа – швидка орієнтація в музичному тексті, миттєвий обсяг сутності твору, вміння “забігти” очима – якості, які успішно набуваються в процесі постійного тренування.

Читання з листа є форма діяльності, що відкриває найсприятливіші умови для всебічного ознайомлення з музичною літературою. Перед музикантом, що регулярно практикується в читанні з листа, проходять твори різних авторів, художніх стилів історичних епох. Інакше кажучи, читання з листа – це швидка і постійна зміна нових музичних сприймань, вражень, інтенсивний приплив різнохарактерної музичної інформації. “Скільки читаємо – стільки знаємо” – ця давня багаторазово перевірена істина повністю зберігає своє значення і в музичній освіті. Читання з листа, розширюючи обрії пізнаного учнем в музиці, поповнюючи фонд його слухових вражень, збагачуючи його професійний досвід, спроможне зіграти активну роль в процесі становлення і розвитку музичної свідомості.

Музично-інтелектуальні якості учня кристалізуються не тільки при читанні, але і в інших виглядах професійної діяльності. Однак, саме читанням музики з листа утворюються для цього умови “максимального благоприприятствования”. Чому ж ?

Перш за все тому, що читаючи музику, учень має справу з творами, які не обов'язково вчити в майбутньому, опанувати у виконавському плані. Ці твори, кажучи словами В. О. Сухомлинського, "...не для запоминання, не для заучивання, а просто из потребности мыслить, узнавать, открывать, наконец, изумляться". Звідси і особливий психологічний настрій при заняттях читанням з листа. Спеціальні спостереження показують, що музичне мислення учнів при достатньо вправному читанні з листа помітно тонізується, стає більш яскравим, живим, загостреним.

Сприятливі умови для активізації музично-інтелектуальних сил учня обумовлюються також тим, що ознайомлення з новою музикою – процес, що завжди має привабливе емоційне забарвлення. Ця обставина неодноразово підкреслювалась багатьма музикантами. Можна привести, наприклад, слова К. Н. Ігумнова, що перше зіткнення з раніше невідомим твором "прежде всего даёт волю непосредственному чувству: остальное приходит потом". Так, фактори емоційного порядку мають принципово важливу роль в структурі розумової діяльності людини взагалі і в художньо-образному мисленні безпосередньо. Заняття читанням з листа важливі не тільки як засіб розширення репертуарного обрію або накопичення різних музично-теоретичних та музично-історичних відомостей, ці заняття сприяють поглибленню, збагаченню, якісному поліпшенню самих процесів музичного мислення.

Читання з листа – не якась сама в собі ув'язнена функція навчальної роботи. Звичайно, це і навчальне завдання, і загальна частина процесу роботи над твором. Без прочитання нового твору з листа не може початися і його розучування. Вся практика виконавської роботи підтверджує це. Намітити виконавський план і поступово здійснювати його можна лише після ознайомлення з твором, а знайомство відбувається шляхом програвання його спочатку в цілому. Особливо це відноситься до нових, ще незнайомих творів. Твір, що чули багато разів у чужому виконанні, сприймається як знайомий, що сприяє переборенню труднощів першого знайомства з ним. Але цього все ж недостатньо. І кожен виконавець повинен особисто "прочитати" його, щоб в загальних рисах відчувти і охопити зміст.

Процес художньої роботи починається, таким чином, від моменту першого знайомства з твором. При першому читанні незнайомого тво-

ру темп може бути приблизним, і ноти не всі правильні, і не все прочитано як слід, але загальне вже емоційно охоплено, сприйнято. Велику, майже ведучу роль в цьому процесі відіграє відтворююча уява. Можуть бути і окремі спрощення, і свідомо випущені окремі елементи тексту, і випадкові "непопадання" на потрібну клавішу. Але, дякуючи відтворюючій уяві і музично-слуховим образам, що формуються в процесі читання, утворюються передумови до загального сприйняття змісту твору. Велике значення мають "змістові догадки".

Таким чином, читання з листа – один з найкоротших, більш перспективних шляхів, що ведуть в напрямленні загальномузичного розвитку учня.

Саме в процесі читання нот з листа повністю чітко виявляють себе основні дидактичні принципи розвиваючого навчання:

- а) збільшення об'єму використовуваного в навчанні музичного матеріалу;
- б) прискорення темпів його проходження.

Справді, що є читання з листа, як не засвоєння максимуму інформації в мінімум часу?

Звідси висновок: якщо загальномузичний розвиток учня – його здібностей, інтелекту, професійної слухової свідомості – покликаний бути особливою метою фортепіанної педагогіки, то читання музики з листа має в принципі всі підстави стати одним із головних спеціальних заходів практичного досягнення цієї мети.

На жаль, незважаючи на те, що важливість цієї роботи визнається завжди і усіма, в масовому учбовому побуті їй не завжди приділяється достатньо уваги.

Вже двадцять шість років я працюю в Тульчинському училищі культури, і спостерігаючи за роботою багатьох викладачів роблю висновок: однією з причин недостатньої уваги до читання музики з листа є прагнення деяких викладачів скрупульозно відпрацювати з учнями задану програму, щоб забезпечити успішність залікових виступів. Приділяючи загальну частину свого часу і сили роботі над обов'язковою програмою, студенти практично зводять до мінімуму заняття по читанню з листа. Вони ігнорують цей процес тому, що не привчені до нього належним чином, не вміють читати а *prima vista* незнайомий текст.

Музична інструментальна педагогіка, що володіє збагаченою традиціями методикою музичного виконавства, знає яким шляхом формувати в учня комплекс різноманітних засобів і навичок, – по сьогоднішній день немає докладно аргументованої методики навчання читанню з листа.

Серед частини викладачів-практиків поширена точка зору, відповідно до якої питання про читання з листа музики вирішується дуже просто: основне – знайти час для цих вправ, що ж стосується уміння, то з часом воно прийде само по собі. Інакше кажучи, не важливо – як, важливо – скільки. “Лучший способ научиться быстро читать – это как можно больше читать”, лаконічно запевнив Й. Гофман. Чи не в цих поглядах причина того, що протягом майже двосторічної історії фортепіанної педагогіки їй так і не вдалося створити чіткої всебічно обґрунтованої теорії читання музики з листа?

Читання музики – складний процес. Складність його міститься в комплексності взаємодіючих подразників з однієї сторони та взаємозв'язку різних дій в процесі читання – з другої. Внутрішньо “почути” сприймаємий нами зорово нотний текст, а почуте перевести у відповідні ігрові рухи – такий взаємозв'язок зорового, слухового та рухового факторів. Чим міцніше ці зв'язки, тим досконаліше і процес читання.

Початковим в читанні з листа є сприймання нотного тексту, упевнене знання “мови нот”, системи нотних позначень.

При читанні з листа виконується декілька операцій: читання нот, рухання руками, натискування педалі, контролювання та регулювання звучання в процесі гри, оперування слуховими уявленнями, слуховий самоконтроль. Цей складний комплекс операцій зливається в єдиний процес виконання, в якому тісно об'єднуються різні дії, вимагаючи відпрацьованих навичок.

В читанні з листа потрібна негайна реакція на те, що сприймається, а також на кожну з умов, що змінюються в процесі виконання.

Читання нот з листа (як і спів з листа) – царина музичної діяльності, в якій більш інтенсивно формуються музично-слухові уявлення та спроможності оперування ними.

Під музично-слуховими уявленнями в даному випадку ми розуміємо звуковисотні та ритмічні уявлення, які розвиваються завжди у єдності та взаємозв'язку.

Як кожний розділ навчання, читання з листа повинно відповідати вимогам систематичної послідовності в засвоєнні складнощів. Разом з тим воно повинно будуватися на свідомому підході до вивчаемого матеріалу, привчати до самостійного вирішення завдань.

Читати ноти з листа це:

- уміти прочитати і охопити внутрішнім слухом уривок тексту;
- провести порівняльний аналіз фраз (подібність та відмінність);
- визначити ладотональність та знаки альтерації;
- осмислити рух мелодичної лінії, уточнити характер супроводу та його співвідношення з мелодією;
- відтворити текст на фортепіано з відповідною орієнтацією на клавіатурі.

Читання з листа повинно починатися тільки тоді, коли учень вже набув елементарні музичні знання, а також уміння та навички гри на інструменті. Однак, чим раніше почнеться ця робота і чим планомірніше вона буде проходити, тим успішніше будуть наслідки.

Однією з головних умов, що забезпечує правильне протікання процесу читання музики з листа, є уявне (іноді кажуть – зорове) випередження читаючим того, що грається на даний момент. Мається на увазі явище, яке охарактеризовано М. Н. Баріновою як “розвідка очима”. В загальних рисах схема процесу така: читаючий охоплює поглядом деякий уривок музичного тексту (дивиться вперед), одночасно він трансформує ноти за допомогою внутрішнього слуху в адекватну звукову картину, потім відтворює цю картину в ланцюзі відповідних рухів. Саме так і розшифровується відома формула: “бачу – чую – граю”. Визначимо при цьому наступне: чим вища кваліфікація та досвід читаючого з листа, тим більш розвинутий його внутрішній слух, тим далі він “задивляється” вперед при грі. “У лиц с высокоразвитым внутренним слухом, – пише Б. М. Теплов в книзі “Психология музыкальных способностей”, – имеет место ... непосредственное слышание глазами”.

Читання з листа іноді надає приклади надзвичайної зорово-слухової “далекоглядності”. Сучасники Ф. Ліста свідчать, що великий піаніст, виконуючи незнайомі твори, пробігав очима нотний текст на вісім тактів вперед. Дещо подібне мало місце у С. В. Рахманінова, Ф. М. Блюменфельда, А. Б. Гольденвейзера.

Відсутність при читанні музичного твору постійної та достатньо глибокої “розвідки” очима та внутрішнім слухом (мінімум на один-два такти вперед) призводить до того, що гра стає формальною, перетворюється на одноманітне “переступання” з одних клавіш на інші.

Друге суттєве положення теорії і практики читання з листа – це вимога невідривності погляду граючого від нотного тексту. Тільки при цій умові може бути забезпечений плавний, безперервний, логічний розвиток звукового “дійства”. Невідривність від тексту погляду читаючого музику зв’язана з умінням грати не дивлячись на руки. Неспроможність учня на дотик орієнтуватись на клавіатурі – одна з головних причин, ускладнюючих роботу учнів училища культури. У них існує потреба майже щосекундно звертати свій погляд на руки і на клавіші. Відриваючись очима від нотних строк, читаючий легко губить той фрагмент тексту, що виконується ним на даний момент. Губить, частково або повністю, зорово-слуховий контроль над музичним матеріалом.

Перш ніж читати музику безпосередньо за інструментом, слід по можливості ознайомитись з нею уявно – вчить нас досвід, накопичений у відповідній діяльності. Так, ще Р. Шуман радив молодому музиканту: “Если тебе предлагают сыграть с листа незнакомое произведение, то сначала пробеги его глазами”. Застосовуючи цей спосіб роботи на уроках фортепіано, можна стверджувати, що твір читається за інструментом значно легше і точніше, якщо цьому передують його уявний огляд: помітно зменшується кількість помилок, виконання стає більш вільним, впевненим, художньо переконливим.

Декілька слів відносно репертуару для учнів училища культури, що починають працювати над читанням з листа. Це нескладні ритмічні побудови в помірному темпі, зручне для невеликих рук розміщення звуків (як в мелодії, так і в супроводі), поступовий рух з невеличкими скачками в мелодії, нескладний за своєю структурою супровід (окремі звуки, невеликі акорди, чітка імітація і т. п.), п’єси до двох знаків в ключі.

Послідовність в роботі: спочатку виконувати мелодію однією рукою, а потім, після повного оволодіння басовим ключем і відповідною орієнтацією на клавіатурі, – мелодію із супроводом (бажано гармонічним). Доцільно домашнє завдання. Матеріал добирається індивідуально, відповідно можливостям та рівню підготовки.

Серйозну увагу слід приділити артикуляційним, динамічним, агогічним та іншим характеристикам тексту, що мають безпосереднє відношення до виразності та осмисленості виконання.

Ефективність занять залежить також від того, чи зможе викладач зацікавити учня читанням з листа. Підсумком цих занять повинна бути вихована потреба пізнавати нове, постійно знайомитись з музичною літературою.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступні висновки.

1. Сприймання тексту при читанні з листа – це сприймання змісту твору в єдності з його засобами виразності. Сприймання нотного тексту є пізнавальним і викликає переживання. Взаємозв’язок переживання та мислення в сприйнятті музичного твору визначає їх єдність у виконанні.
2. Читання з листа зв’язано з формуванням музично-слухових уявлень і можливістю оперувати ними. Більш ефективним є читання музичного тексту до його відтворення.
3. Уявне читання об’єктивно відображається у виконанні. Успіх виконання зв’язаний з умінням виділити у виконанні головне, швидкістю емоційної реакції та виразності, точним відтворенням тексту.
4. Уявне читання тексту благотворно впливає на виховання почуття ритму.
5. “Розвідка” тексту при уявному читанні проходить інтенсивно, це не тільки “видивляння вперед”, але і також повернення до прочитаного, що сприяє кращому розумінню послідуєчого.
6. Читання з листа завжди пробуджує зацікавленість до самостійного читання, до ознайомлення з новим матеріалом.

Розширення кругозору шляхом засвоєння нового музичного матеріалу, активне виявлення себе у виконанні та безперервний розвиток музично-слухових уявлень – такі в загальних рисах позитивні сторони читання з листа. Цієї далеко не другорядної складової музичної освіти.

Література

1. *Алексеев А. Д.* Методика обучения игре на фортепиано. 3-е изд. – М., 1978, С. 69–71.
2. *Брянская Ф.* Навык игры с листа и принципы его формирования. – В кн. Ребенок за роялем. Ред. сост. Я. Достал – М., 1981 – С.194–200.
3. *Булатова Л.* Педагогические принципы Е. Ф. Гнесиной – М., 1976, С. 20.
4. *Верхолаз Р. А.* Вопросы методики чтения нот с листа. – М., 1960 С. 5–13, 43–46.
5. *Гат Й.* Техника фортепианной игры. Москва-Будапешт 1957
6. *Гофман Й.* Фортепианная игра. Ответы на вопросы о фортепианной игре. – М., 1961.
7. *Цытин Г. М.* Развитие учащегося фортепианного класса: формы и методы. – В сб. Вопросы музыкальной педагогики Вып. 1.М., 1979 С. 44–56.